

bu sebeple *Huṭabü'l-erba'în* (*Erba'üne ḥadiṣ fi ḥuṭab ve'l-mev'iza*) diye de anılmaktadır (nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd, Beyrut 1407/1987; geniş bilgi için bk. *DİA*, XX, 440-441). Hadis rivayetinde yalancılığı ile tanınan Ebû'l-Hayr Zeyd b. Rifâa el-Hâşimî, *el-Erba'üne'l-Ved'âniyye*'den derlediği rivayetlerle çoğu "eyyühe'n-nâs" diye başlayan *Erba'ün*'unu meydana getirmiştir. 632'de (1234) öldüğü halde sahâbî olduğunu ileri sürerek Hz. Peygamber'den sözde hadisler rivayet eden Raten b. Nasr'ın *el-Erba'üne'r-Retenîyye* (*er-Retenîyyât*) adlı kırk hadisi de (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 626) bunlar arasında sayılabilir.

Kırk hadis türünü önemseyip çeşitli konularda ve değişik türde pek çok kırk hadis kaleme alan başka âlimler de vardır. Tücbî vaaz, kadılık ve değeri, Allah sevgisi, Resûlullah'a salavat getirme konularında muhtelif kırk hadisler meydana getirmiştir (Zehebî, *Tezkiretül'l-huffâz*, IV, 1395). İbn Hacer el-Askalânî'nin çoğu âlî isnadlı rivayetlerden meydana getirdiği on bir adet kırk hadisi (bunlardan sekizi için bk. *DİA*, XIX, 522-523), Ali el-Kârî'nin (nüshaları için bk. Kettânî, s. 207) ve Süyûtî'nin (Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, s. 59-61) çeşitli kırk hadisleri anlabilir. Son devir âlimlerinden Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, Münzirî'nin *et-Terğib ve't-terhib*'i, Nevevî'nin *Riyâzü's-sâlihîn*'i, Hatib et-Tebri'zî'nin *Mişkâtü'l-Meşâbih*'i, İbnü'd-Deyba'nın *Teysîrül-vuṣûl*'ü ve Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-şâgîr*'i gibi eserlerden faydalanarak birincisi kutsî, diğerleri nebevî hadislerden oluşan Allah'a övgü, Kur'an, iman ve İslâm, Allah'ı zikir, dua, Peygamber sevgisi, Peygamber'in şefaati, mucizeleri, ahlâkı, namaz, oruç, zekât, Medine'nin fazileti gibi kırk konuda kırk adet kırk hadis meydana getirmiş ve çalışmasına *el-Erba'üne erba'în min eḥâdişi seyyidi'l-mürselin* adını vermiştir (Kahire 1372/1952, 2. baskı). Nebhânî bu kırk hadislerden otuz beşini adı geçen kaynaklardan bizzat seçip hazırlayarak, beşini de ünlü muhaddislerin kırk hadislerini aynen iktibas ederek meydana getirmiştir. Bu beş eser Mâfînî'nin tanınmış kırk sûfiden derlediği kırk hadisi, İbn Ved'ân'ın *el-Erba'üne'l-Ved'âniyye*'si, Münzirî'nin *Erba'ün*'u (yk. bk.), İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-Erba'ün fi red'i'l-mücrim 'an sebbi'l-muslim*'i, İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî'nin *İkdû'l-cevheri's-semîn*'idir. Ancak 360'tan fazla kırk hadisyle Şemseddin İbn Tolun'un bu sahada önde geldiği anlaşılmaktadır (Abdülhay el-Ket-

tânî bunlardan bir kısmını zikretmektedir, I, 473-474).

Şîî âlimleri de, "Hadislerimizden kırk hadisi kim ezberlerse" (Küleynî, I, 49) veya, "Yâ Ali! Ümmetimden kim kırk hadis ezberlerse", "Tarafatlarımızdan (şîamızdan) kim kırk hadis ezberlerse" gibi ifadelerle başlayan (Hür el-Âmilî, XVIII, 65, 68, 70) yahut Sünnî kaynaklarındaki rivayetleri andıran ve kırk hadis öğrenip nakletmeye teşvik eden, hatta bu kırk hadisi birer birer sayan (İbn Bâbeveyh, s. 541-544) rivayetlerden aldıkları ilhamla Hz. Ali'nin, Hz. Fâtima'nın, Ehl-i beyt'in, on iki imamın, fakir ve sâlih kişilerin menâkıbı, Resûl-i Ekrem'in Hz. Ali'ye vasiyeti, ayaklara mesh, imâmet, ahkâm, ahlâk ve ilim gibi konularda *Erba'ün ḥadiṣ* veya *Çihil ḥadiṣ* adıyla manzum ve mensur pek çok eser meydana getirmiş, bunların bir kısmını şerhetmişlerdir. Bunlar arasında Hz. Ali'nin faziletiyle ilgili olanlar önemli bir yekün tutmaktadır (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, I, 409-434; V, 315). Son devir âlimlerinden Âyetullah Humeynî'nin kırk ayrı konuda seçip şerhettiği oldukça hacimli *el-Erba'üne ḥadiṣen* adlı eseri de (Beyrut 1416/1996) bu tür çalışmalardandır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan b. Süfyan, *Kitâbü'l-Erba'în* (nşr. Muhammed b. Nâsır el-Acemî), Beyrut 1414/1993, s. 86; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, VIII, 254; Küleynî, *el-Uṣûl mine'l-Kâfî* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, I, 49; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl* (nşr. M. Accâcel-Hatîb), Beyrut 1391/1971, s. 173-174; Âcurrî, *Kitâbü'l-Erba'îne ḥadiṣen* (nşr. Bedr b. Abdullah el-Bedr), Küveyt 1408/1987, s. 134-135; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 324; İbn Bâbeveyh, *el-Hişâl*, Kum 1403, s. 541-544; Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 189; İbn Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u beyânî'l-İlm* (nşr. Ebû'l-Eşbâl ez-Züheyrî), Demmâm 1414/1994, I, 192-199; İbn Asâkir, *el-Erba'ün fi'l-ḥaṣṣi 'ale'l-cihâd* (nşr. Abdullah b. Yûsuf), Küveyt 1404/1984, s. 9-33; İbnü'l-Cevzî, *el-İllevü'l-mütenâhiye fi'l-eḥâdişi'l-vâhiye* (nşr. Halîl Meys), Beyrut 1413/1983, I, 119-129; İbn Nukta, *et-Takyîd li-mârifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1408/1988, s. 177; Nevevî, *el-Erba'ün* (nşr. Hâşim b. Muhammed eş-Şehhât eş-Şerkâvî), Kahire 1359/1940, s. 6-11; Zehebî, *Tezkiretül'l-huffâz*, IV, 1394; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 447; XXIII, 328; İbn Hacer el-Askalânî, *Telḥîşü'l-ḥabîr* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali M. Muavvaz), Beyrut 1419/1998, III, 207-208; a.mlf., *el-Mecma'u'l-mü'es-ses li'l-Mu'cemi'l-müfehres* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî), Beyrut 1415/1994, III, 117-121 (fihrist); Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, VI, 119; *Keşfü'z-zunûn*, I, 52-61; II, 1036-1039; Rûdânî, *Şilatü'l-halef bi-mevşûli's-selef* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1408/1988, s. 72-92; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 33; II, 340-341; Hür el-Âmilî, *Vesâ'ilü's-Şî'a* (nşr. Muhammed er-Râzî), Beyrut 1412/1991, XVIII, 65, 68, 70; Ahlwardt, *Verzeichniss*, II, 206-246; Kettânî, *er-Risâletü'l-*

müstetrafe (Özbek), s. 193-212; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 110-112, 473-474; II, 884-885; Brockelmann, *GAL*, II, 88; *Suppl.*, I, 626; II, 79; *İzâhu'l-meknûn*, I, 53-56; Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, *Mecma'u'l-Erba'îne erba'în min eḥâdişi seyyidi'l-mürselin*, Kahire 1372/1952; Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954; M. Tayyib Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul 1959, s. 160-166; Sezgin, *GAS*, II, 674; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mektebetü'l-Celâl es-Süyûtî*, Rabat 1397/1977, s. 59-61; *A'yanü's-Şî'a*, I, 148; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşânifi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, I, 409-434; V, 315; Suûd b. Abdullah Füneysan, *el-Erba'üne'l-büldâniyye fi'l-eḥâdişi'n-Necdiyye*, Riyad, ts. (Mektebetü'r-Rüşd), s. 5-36; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Hadiṣ* (nşr. el-Mecmau'l-meleki), Amman 1991; Selahattin Yıldırım, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları-I*, İstanbul 2000; Eric F. F. Bishop, "Form-Criticism and the Forty-Two Traditions of an-Navavi", *MW*, XXX (1940), s. 253-261; Fikrî Yâsin, "Cem'ü'l-erba'îniyyât fi'l-ḥadiṣ", *ME*, XX (1949), 215-220; Khalid Alavi, "The Concept of Arba'în and its Basis in the Islamic Tradition", *IS*, XXII/3, (1983), s. 71-93; Adnan Karaismailoğlu, "Hüseyn Vâiz-i Kâşif", a.e., XIX, 17-18; "Erba'în", *DMBİ*, VII, 430-431.

M. YAŞAR KANDEMİR

□ TÜRK EDEBİYATI. İlk örnekleri basit derlemeler halinde II. (VIII.) yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan kırk hadisler bir yönüyle dinî, diğer bir yönüyle edebî, ahlâkî ve içtimai özelliklere sahip olduğundan zamanla İslâm edebiyat ve tefekkürünün temel türlerinden biri haline gelmiştir. Arap edebiyatında ilk örneği Abdullah b. Mübarek'in *Erba'ün ḥadiṣ*'iyle görülen bu tür uzun süre başladığı gibi mensur olarak kaleme alınmış, İran ve Türk edebiyatlarında önce nazım-nesir karışık telif edilmiş ve giderek tamamen manzum kırk hadisler ortaya çıkmıştır. Arap edebiyatında manzum kırk hadislerin daha az bulunmasının en önemli sebebi ediplerden ziyade ulemâ ve meşâyih tarafından kaleme alınması, edebî bir üslûptan çok ilmi ve telkinî bir amaç güdülmesi olmuştur. İran edebiyatında bütünüyle manzum olan kırk hadisler nazım-nesir karışık örneklerle göre oldukça fazladır. Bunun sebebi İranlı edip ve şairlerin de bu türe ilgi göstermiş olmasıdır. Türkçe'de ise ilmiye sınıfına mensup olanlar daha ziyade Arapça, şairler Farsça kırk hadis tertip etmiş, bazan da bunları aynen tercüme etmişlerdir. Arap dilinde tamamen manzum kırk hadislerle rastlanmamakla beraber Farsça ve özellikle Türkçe'de manzum kırk hadisler önemli bir yer tutar. Müslüman milletlerin hiçbirinde Türkçe'de olduğu kadar manzum kırk hadis yazılmamıştır. Ali Şir

KIRK HADİS

Nevâî'den Fuzûlî ve Nâbî'ye kadar birçok Türk şairi Câmî'nin kaleme aldığı kırk hadisin kıtalar halinde tercümesini yapmıştır. Hâzinî ve Hâkânî Mehmed Bey gibi güçlü şairlerin tercümeleri ise mesnevi şeklindedir.

Muhteva bakımından yalnız hadis metinlerinden oluşanların yanı sıra kısa açıklamalarla yetinilen veya tercüme ve şerhlerin yer aldığı kırk hadisler de önemli bir yekün tutmaktadır. Kırk hadis tercümelerinin bir kısmı âyet ve hadislerle, öğüt ve hikâyelerle desteklenmiştir. Yalnız hadîs-i kudsilardan oluşanlar yanında Hz. Peygamber'in hutbelerinden, aynı râvinin rivayetlerinden veya aynı konuda seçilen kırk hadisler bulunduğu gibi yedi, on vb. bazı rakamlarla ilgili hadislerden yahut noktasız harflerden seçilenler de vardır. Muhtevası çeşitli olan kırk hadislerin çoğunu Kur'an'ın faziletleri, İslâm'ın şartları, zühd ve takvâ, dünyevî meşgaleler, ilim ve âlim, siyaset ve hukuk, içtimâî ve ahlâkî hayat, bir kavim, bölge veya şehrin fazileti, tıp, hüsn-i hat gibi ilim ve sanat dallarıyla ilgili konular oluşturmuştur.

Türk edebiyatında siyer, hilye, mevlid, maktel gibi dinî türler içerisinde en fazla işlenen tür kırk hadistir. Arapça'da 250'nin üstünde, Farsça'da elliye yakın kırk hadis olduğu tesbit edilmiştir. Osmanlı toplumunda her seviyedeki insana hitap eden kırk hadislerin sayıca diğer milletlerinkinden fazla oluşu ve nazım dilinin üstün estetik özelliklerle zenginleşmesi bu eserlerin yüzyıllarca büyük ilgi görmesinin sonucudur. Türk yazar ve şairleri Arapça bir kısa metni nazım diline aktarırken tercüme güçlerini olduğu kadar ana dillerindeki ustalıklarını da gösterme imkânı bulmuşlardır. Böylece zengin bir dinî edebiyat türü ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Türkler'in kırk hadis türündeki çalışmalarının bir kısmı sadece hadis metinlerini derleme şeklinde olmuştur. Bunların çoğu din eğitimi ve öğretimiyle ilgilidir. Cemâleddin Aksarâyî, Kemalpaşazâde, Lutfi Paşa, Taşköprizâde, Bursalı İsmail Hakkı gibi âlimlerin kırk hadisleri bu derlemelere örnektir. İdrîs-i Bitlisî, Uzun Firdevsî, Özbek Velîyüddin Abdülfelî gibi şahsiyetler ise Türk oldukları halde Farsça kırk hadis tercümeleri yazmışlardır. Türkçe kırk hadisler genellikle hadisin metni, tercümesi, bazan da kısa izahı şeklinde düzenlenmiş, tercüme ve izah bölümleri tamamen mensur olan az sayıdaki kırk hadis dışında daha çok manzum olarak kaleme alınmıştır. Bazı kırk hadislerde râvi senedi de yer almıştır. Türk edebiyatın-

daki kırk hadisler şekil bakımından mensur, manzum ve mensur-manzum olmak üzere yazılmıştır. Az sayıdaki mensur kırk hadislerin bir kısmı hem tercüme hem şerhten oluşur. Çoğu kıta nazım şekliyle yapılan manzum tercümelerde hadisin metni kıtanın önünde veya sonunda verilir. Bazılarında bir kıta içinde hem tercüme hem metin beraberce verilmiştir. Bu durumda hadis metninin vezni bozmayacak bir şekilde yerleştirilmesi gerekmektedir (Aksoy, *Mustafa Âli'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*, s. 3, 45-53, 59-68).

Türkçe'de ilk kırk hadis tercümesi, 759'da (1358) kaleme alınan Mahmûd b. Ali'nin her biri on hadisten oluşan dört babdan müteşekkil *Nehcû'l-ferâdis*'idir. Filoloji bakımından büyük önem taşıyan eserin beş yazma nüshası tesbit edilmiş, bunlardan Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshanın (Yenicami, nr. 879) bir önsözle birlikte tıpkı basımı yapılmıştır (J. Eckmann, Ankara 1956; ayrıca bk. *NEHCÜ'LFERÂDİS*).

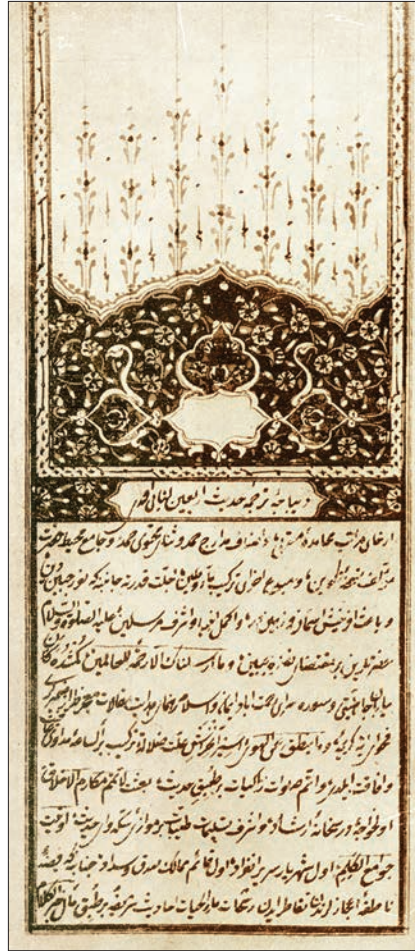
XV. yüzyılda Kemal Ümmî'nin *Kırk Armağan*'ı bu türün orijinal örneklerinden biridir. Bu yüzyılda tercüme edilen diğer bir kırk hadis de Nevâî'ye aittir. Câmî'nin *Çihil Hadîş* adlı eserinden aynı adla ve dörder mısralık kıtalar halinde 886'da (1481) çevrilen eser Necip Âsım Yazıksız tarafından "Erbaîn Hadis Tercümeleri" başlığı altında yayımlanmıştır (MTM, nr. 4 [1331], s. 149-155).

XVI. yüzyıl, bu türdeki eserlerin hem halkın hem aydınların ilgisine mazhar olması sonucunda yalnız Türkçe ile değil Arapça ve Farsça ile de önekilere göre daha çok kırk hadis kaleme alınan bir dönemdir. Hâzinî'nin manzum *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*'i türün bu yüzyıldaki önemli örneklerinden biridir. İsmail Saib Sencer yazmaları ile (DTCF Ktp., nr. 738) Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde (Orhan Gazi, nr. 328 [yeni nr. 85]) iki nüshası bulunan eser 3800 beyit olup 930 (1524) yılında aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla ve mesnevi nazım biçimiyle yazılmıştır; nazım tekniği ve tercüme bakımından oldukça başarılıdır. XVI. yüzyılda kırk hadis tercümesi yapan bir diğer isim de Usûlî'dir. Divanının baş tarafında "Manzûme-i Hadîs-i Erbaîn" adıyla yer alan manzum kıtalarda seksen hadis tercüme edilmiştir. Türk ve İran edebiyatında 80 (2 × 40) veya 120 (3 × 40) hadisi nazma çekenler yahut 100 hadisi kırk hadis niyetine tercüme ve şerheden-

ler de görülmekte ve Usûlî bunlar arasında yer almaktadır. Genellikle Türk ve İran şairleri kıtalarla tercüme ve şerhettikleri kırk hadislerde "feilâtün mefâilün feilün" veznini tercih ettikleri halde Usûlî, "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" veznini kullanmıştır. XVI. yüzyılda kırk hadis tercümesi yapan diğer şahsiyetler şöyle sıralanabilir: Emîr Muhaddis Mukaddes'in çevirisi 951'de (1544) yazılmış, *Hadîs-i Erbaîn-i Kudsi* adıyla iki formalık bir eserdir. Bozuk bir Türkçe ile kaleme alınan bu risâle edebî değerden uzaktır. 960 (1553) tarihli *Melâmî Dede Tercümesi* yirmi sayfa hacminde ve nazım-nesir karışık olup yazarının adı Abdülkerim Hüseyinî'dir. Fuzûlî'nin Molla Câmî'den çevirdiği *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn* Türkçe tercümelerin en başarılı örneklerinden biridir. Hadisler, Câmî ve Nevâî'de olduğu gibi kıtalar halinde ve aruzun "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla çevrilmiştir. Merdümî'nin *Tuhfetü'l-İslâm*'ının biri Millet (Manzum, nr. 808), diğeri Hacı Selim Ağa (Kemankeş Emîr Hoca, nr. 222/5) kütüphanelerinde olmak üzere iki nüshası tesbit edilmiştir (Aksoy, *Mustafa Âli'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*, s. 7). Nevî'nin 977'de (1569) nazmettiği, tek yazması bilinen (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 50, vr. 5^a-10^a) *Kırk Hadis Tercümesi* bir mecmuanın içinde olup dört bölümden ve her bölüm aynı konuda söylenmiş on hadisten oluşmaktadır. Bu risâlenin mensur mukaddimesi Arapça'dır; hadisler ise aruzun "feilâtün feilâtün feilâtün feilâtün feilün" kalıbıyla ve kıtalar halinde Türkçe'ye aktarılmıştır. Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh'un *Arafâtü'l-ârifîn* adını taşıyan kırk hadisi Cemâziyelevvel 978'de (Ekim 1570) yazılmış olup hadislerden sonra konuya uygun hikâyelere de yer verilmiştir. Kemalpaşazâde'nin Arapça olarak açıkladığı *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*'inden 979'da (1571) Âşık Netteî'nin (Âşık Çelebi) yaptığı bu tercüme, mukaddimesi ve dilinin sade oluşu dışında müterciminin şöhretine uygun özelliklere sahip değildir. Eser *Hadîs-i Erbaîn Tercümesi* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1316). Selâmî Mustafa Efendi'nin de *Hadîs-i Erbaîn Şerhi* adlı bir eseri olduğunu Bursalı Mehmed Tâhir haber vermekle beraber (*Osmanlı Müellifleri*, I, 81) bu risâleye henüz rastlanmamıştır. Ayrıca Mecdî'nin bir kırk hadis tercümesi bulunduğunu Hammer kaydetmiş (*Devlet-i Osmâniyye Tarihî* [trc. Mehmed Atâ], VI, İstanbul 1332, 34. kitap, s. 320, not 7), fakat bunun da herhangi bir nüshası bulunamamıştır. Âlî

Mustafa Efendi *Çihil Hadis* olarak adlandırıldığı iki ayrı eser kaleme almış, bunlardan ilkinin 1005'te (1597), ikincisini 1005-1008 (1597-1600) yıllarında tamamlamıştır. Bu eserler, Hasan Aksoy tarafından *Mustafa Âli'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1991). Âlî Mustafa, hadisleri aruz kalıplarına uyacak şekilde manzum parçaların içinde zikretmek gibi uygulanması güç yeni bir tarz geliştirmiştir. Ali b. Hacı Mustafa'nın *Amâil-i Fezâil-i Cihâd*'ı Türkçe kırk hadis tercümeleri arasında özel bir yere sahiptir. Tek yazması Raif Yelkenci'de görülen kırk beş varaklık eserin gazilerin hayır duasını almak amacıyla yazıldığı belirtilmektedir. Konusu cihad ağırlıklı olan kitapta Arapça hadis metinleri, bunların nesir halinde Türkçe çevirileri, daha sonra da "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbı ve mesnevi nazım şekliyle tercümeleri yer almaktadır. Bu yüzyılda iki kırk hadis tercümesi nazmeden şairlerden Fevrî'nin eserlerinden birinin adı *Kühl-i Dide-i A'yân*'dır (bk. Aksoy, *MÜİFD*, sy. 13-15 [1997], s. 121-130). Rihletî'nin *Derişlerin Ahvaline Dair Kırk Hadis*'i ile Abdurrahman-ı Câmî'nin *Terceme-i Hadis-i Erba'in*'inin Türkçe'ye nakli olan risâlesi XVI. yüzyılda kaleme alınan diğer önemli kırk hadis tercümeleridir.

Hâkânî'nin İstanbul ve Anadolu kütüphanelerinde pek çok yazması bulunan hacimli kırk hadis tercümesi XVII. yüzyılda yazılan manzum kırk hadis tercümeleri içinde önemli bir yere sahiptir (bulunan yeni nüshaları için bk. Aksoy, *Mustafa Âli'nin Manzum Kırk hadis Tercümeleri*, s. 8). Aruzun "müfteilün müfteilün fâilün" kalıbıyla yazılan ve bazı kaynaklarda *Miftâh-ı Fütûhât* olarak adlandırılan eseri Hâkânî yedi aylık bir çalışma sonunda Rebîülevvel 1012'de (Ağustos 1603) Resûl-i Ekrem'in doğum gecesinde bitirmiştir. Seyyid Kadri'ye ait olduğu sanılan Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Hamidiye, nr. 1055) *Tuhfe-i Atebe-i Aliyye* adındaki kırk hadis tercümesinin mütercimi hakkında fazla bilgi yoktur. Feyzî-i Kefevî'nin manzum iki kırk hadisi bulunmaktadır. Kırk kıtadan oluşan birinci tercümede (Manisa İl Halk Ktp., nr. 4480, vr. 200^b-207^b) değişik on beş aruz kalıbı kullanılmıştır. Muhteva bakımından daha değerli bulunan *Ravzatü'l-ubbâd* ise (Millet Ktp., nr. 137; İÜ Ktp., TY, nr. 4097, vr. 100^b-119^b) aruzun "feilâtün mefâilün feilün" kalıbı ve mesnevi nazım biçimiyle yazılmıştır (a.g.e., s. 8). Taşköprizâde Kemâleddin Mehmed Efendi, I. Ahmed'in

Nâbî'nin Molla Câmi'den çevirdiği *Tercüme-i Hadis-i Erba'in*'in ilk sayfası (Abdülkadir Karahan özel kitaplığı)

emriyle 1021'de (1612) dört "devha"dan oluşan bir kırk hadis tercümesi kaleme almıştır. Hadisler ve şerhleri daha çok dönder mısra, bazan da ikişer mısra ile "feilâtün mefâilün feilün" vezni kullanılarak tercüme edilmiş, bu kısa çevirileri mensur açıklamalar takip etmiştir. Okuzâde Mehmed Şâhî'nin *Ahsenü'l-hadis* adlı tercümesinin değişik kütüphanelerde birçok yazmasıyla (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 199; Lala İsmâil, nr. 34; Fâtih, nr. 194) 1311 (1893) ve 1313'te (1895) İstanbul'da yapılmış baskıları vardır. Tanınmış bir Mevlevî ve *Meşnevî* şârihi olan Ankaravî İsmâil Rusûhî ise kırk hadis tercümesinde Mevlevî tarikatındaki âdâb ve erkânı müdafaaya girişmiştir. Bursalı Mehmed Tâhir *Osmanlı Müellifleri*'nde Sehî Mehmed Çelebi'nin manzum bir *Hadis-i Erba'in Tercümesi* (II, 229), Hibri Ali Efendi'nin bir *Şerh-i Hadis-i Er-*

ba'in'i (I, 279), Abdülkerim Celvetî'ye ait *Hadis-i Erba'in fi fezâili zikrillah* ve *Hadis-i Erba'in fi fezâili's-salât ale'n-nebi* adlarında iki kırk hadis tercümesi (I, 124) olduğunu, Süleyman Efendi adında bir zatın da hadis-i erba'in şerhine hâşiyele yazdığını (I, 231) söylemekle beraber bu eserlerin nüshalarına henüz rastlanmamıştır. Abdurrahman Hibri, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin *Risâletü'l-'aliyye fi'l-ahâdisi'n-nebeviyye*'sini *Riyâzü'l-ârifin fi'l-ahâdisi'l-erba'in* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İÜ Ktp., TY, nr. 601; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 611). Eser eksik olup otuz altıncı hadisin şerhinde kalmıştır. Nâbî de Câmî'nin kırk hadisini Türkçe'ye oldukça başarılı bir şekilde tercüme etmiş ve bu tercüme *Milli Tettebular Mecmuası*'nda neşredilmiştir (nşr. Necip Asım, II/4 [İstanbul 1331], s. 155 vd.). XVII. yüzyılda bu türde eser yazdığı bilinen son isim, elli bir hadisin yer aldığı *Tercüme-i Hadis-i Hamsin* adlı kitabıyla (İÜ Ktp., TY, nr. 3758; Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 608/8; bk. Aksoy, *Mustafa Âli'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*, s. 8) Fethî-i Karamânî'dir.

XVIII. yüzyılın birinci yarısı ve özellikle III. Ahmed dönemi kırk hadis tercümeleleri bakımından oldukça zengindir. Abdullah b. Mehmed'in 1115 (1703) yılında III. Ahmed'e ithafen yazdığı *Ahsenü'l-haber*'i tamamen mensurdur (tek nüshası DTCF, İsmail Saib Sencer, nr. 3762'de bulunmaktadır). Hikmetî adlı bir müellifin muhtemelen yine III. Ahmed dönemine ait kırk hadis tercümesi Farsça bazı manzum parçalar dışında mensurdur (Millet Ktp., Reşid Efendi, nr. 135). III. Ahmed devrinin "reis-i şâirân"ı Osmanzâde Ahmed Taibî'nin 1120 (1708) yılında kaleme aldığı *Sıhhatâbâd* adlı kırk hadis tercümesi, bir ara hastalanan padişaha iyileşmesi için adanmış bir risâle olup hadisler önce nesir halinde Türkçe'ye çevrilerek açıklanmış, ardından birer kıta ile nazma çekilmiştir (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 229, 230, 248) Eser Ali Canip (Yöntem) tarafından incelenmiştir (TM, II, 103-129). İshak Hocası Ahmed Efendi'nin 1120'de (1708) tercüme ettiği *Şerh-i Hadis-i Erba'in*'i tamamen mensurdur. Nevevî *Erba'in*'inin geniş bir şerhi olup kırk hadis tercümelerinin en önemlilerinden olan Bursalı İsmail Hakkı'nın eseri 1137'de (1725) yazılmış ve üç defa basılmıştır (İstanbul 1253, 1313, 1317). Mütercim bu şerhte her hadisin metnini parça parça ele almış, önce sarf, nahiv, lugat, iştikak gibi yönlerden kelime ve tabirler üzerin-

KIRK HADİS

de durmuş, gerekli gördüğü yerlerde başka âyet ve hadislerle veya müteber kitaplardan misallerle hadisleri şerhetmiştir. Daha çok öğretici mahiyette olan eser edebî yönden zayıftır. Câmî'nin *Terceme-i Hadis-i Erba'in*'nin Osmanlı edebiyatında tesbit edilen son çevirisini 1146'da (1733) Münif gerçekleştirmiştir. Kıtalarla ve aruzun "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yapılan bu tercüme basılmıştır (nşr. Necip Âsım, "Hadis-i Erba'in Tercümeleri", *MTM*, sy. 4, [İstanbul 1331], s. 161 vd.). XVIII. yüzyılda Hasan b. Ali, Süleyman Efendi, Vahdeti Osman Efendi, Abdülgaffâr Kırîmî, Nüzhet Ömer Efendi ve Turhal Şeyhi Mustafa da kırk hadis tercümesi türünde eserler vermiştir (geniş bilgi için bk. Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, s. 254-267).

Türkçe kırk hadis tercümelerinde XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülen duraklama XIX. yüzyılda da devam eder. Bazı başarılı örnekleri bulunsa bile günümüze kadar bu türdeki eserler önceki

Fuzulî'nin Molla Câmî'den çevirdiği *Tercüme-i Hadis-i Erba'in*'in ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 168/1)

Ali Şir Nevâî'nin Molla Câmî'den çevirdiği *Hadis-i Erba'in Tercümesi*'nin ilk sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4986/1)

yüzyıllardaki verimliliğine ve edebî seviyesine ulaşamamıştır. İstanbullu İsmâil Müfid Efendi tarafından meydana getirildiği bildirilen (*Osmanlı Müellifleri*, I, 243) Câmî'nin tercümesinin çeşitli nüshaları tesbit edilmiştir (Aksoy, *Mustafa Âlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*, s. 9). Hanîf İbrâhîm Efendi, *Sehmü'l-isâbe fi fezâilî'r-remy ve's-sihâm* adlı risâlesinde (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 311/2, müellif hattı) ok atma, yay kullanma vb. konulardaki hadislerin tercümelerine yer vermiştir. Türkçe manzum kırk hadis tercümelerinin en başarılı örneklerinden birini bu yüzyılda Köstendilli Şeyhî kaleme almıştır. Bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan eser (TY, nr. 822, vr. 1^b-6^b) yalnız otuz beş hadisle bunların manzum tercümelerinden oluşmaktadır. "Feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılan kitapta daha çok din, ahlâk ve sosyal hayatla ilgili hadislerin Arapça metinleri ve kıtalar halindeki tercümeleri yer almaktadır. XIX. yüzyılda kırk hadis tercümesi türünde eser veren diğer şahsiyetler Abdullah b. İsmâil (trc. 1818), Hikmet (trc. 1828), Abdülaziz Ahmed Efendi, Sâdık Efendi, Mustafa Cemî

(trc. 1874) ve Hüseyin Remzi'dir (*Tıbb-ı Nebevî*, İstanbul 1309).

XX. yüzyılda ortaya konan başlıca kırk hadis tercümeleri şunlardır: Âlimcan Barudî'nin *Erbâiniyyât-ı Mütessesile*'nin ikinci kitabı biri kırk iki, diğeri kırk hadisten oluşan iki bölümdür. Hz. Peygamber'den hadis rivayet eden sahâbîlerin hal tercümelerinin de yer aldığı eser, Arapça'ya başlayan talebenin bu dili kolayca öğrenebilmesi amacıyla kaleme alınmıştır. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*'nde (I, 39) Cebbazâde Mehmed Ârif'in beş ciltlik bir *Hadis-i Erba'in Şerhi*'nin bulunduğunu kaydeder. Nevevî'nin kırk hadisinin en güzel çevirilerinden biri Babanzâde Ahmed Naim tarafından yapılmıştır (İstanbul 1343/1925). Harput müftüsü Kemâleddin'in basılmamış bir *Hadis-i Erba'in*'i bulunduğunu yine İbnülemin Mahmud Kemal haber vermektedir (a.g.e., II, 854). Hasan Basri Çantay'ın da her birinde on adet kırk hadis bulunan *Kırk Hadis ve Meâlleri* adlı bir eseri vardır (I-III, İstanbul 1956-1962). Ahmed Hamdi Akseki'nin *Peygamberimizin Vecizeleri* adlı kitabı (İstanbul 1945) otuz beş hadis tercümesinden oluşmakla beraber bu tür içinde değerlendirilebilir. Ahmed Nazım Arıkan'ın *Kırk Hadis-i Şerif*'i (İstanbul 1955), Ahmet Hamdi Kaçar'ın *Ahlâk Öğütleri ve Kırk Hadis-i Şerif* (İzmir 1961), Sadık Yılmaz'ın *İzahlı Kırk Hadis Mealî* (Eskişehir 1962), Halil Gönenç'in İmam Nevevî'den çevirip açıkladığı *Kırk Hadisle İslâm Yolu* (İstanbul 1976), Abdülkadir Karahan'ın *Kırk Hadis-i* (İstanbul 1977), Abdülkadir Akçiçek'in *Hadis-i Erba'in (Kırk Hadis) -Aşlı, Tercümesi, Şerhi-* (İstanbul 1980), Fikri Yavuz'un *Kırk Hadis-i Şerif (Metin ve Meal)*, (İstanbul 1983), Harun Ünal'ın *Tasavvufi Yorumlarıyla Kırk Hadis* (İstanbul 1984, Sadreddin Konevî'den tercüme), Yusuf Tavaslı'nın *40 Hadis-i Şerif (Meal ve Açıklamaları)* (İstanbul 1987), Durak Pusmaz'ın *Kur'an-ı Kerim'in Fazileti Hakkında Kırk Hadis* (İstanbul 1988, Ali el-Kârî'den tercüme ve şerh) ve Ali Rıza Temel'in *İnsanlara İyilik Hakkında Kırk Hadis* (İstanbul 1988, Hâfiz el-Münzirî'den tercüme ve şerh) adlı eserleri bu türün son örnekleridir.

Bunların dışında dönemleri tesbit edilemeyen ve anonim olan birçok kırk hadis tercümesi de vardır (geniş bilgi için bk. Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, s. 290-309; ayrıca bk. Aksoy, *Mustafa Âlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*, s. 12-15). *İslâm Türk Edebiyatında*

Kırk Hadis adlı eserde (s. 278-279) bu gruptan olduğu ileri sürülen ilâhî'ye ait kırk hadis aslında Abdullah-ı ilâhî'ye (ö. 896/1491) nisbet edilmektedir (Aksoy, *Mustafa Âli'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*, s. 5). Selâhattin Yıldırım, *Osmanlıda Kırk Hadis Çalışmaları I* adlı eserinde (İstanbul 2000) konuyu daha çok hadis ilmi açısından incelemiştir.

Türk edebiyatında kırk hadis tercüme-leri yanında az sayıda 100 hadis tercümesi de vardır. Latîfi Abdüllatif Çelebi'nin (ö. 990/1582) *Subhatü'l-uşşâk*'ı bu türde bir tercümedir. Aruzun "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılan eserin bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 4897). Türk edebiyatında "gül-i sad-berk" olarak da adlandırılan 100 hadis tercüme ve şerhleri mevcut olduğu halde (bk. GÜL-İ SAD-BERK) 1000 hadis türünün örneklerine rastlanmamıştır. Necip Fazıl Kısakürek'in de çeşitli konular altında toplayarak ikişer mısra ile tercüme ettiği *101 Hadis* adlı bir eseri vardır (İstanbul 1951; farklı bir teriple *Esselâm* [İstanbul 1973] içinde, s. 114-127).

BİBLİYOGRAFYA :

Fuzûlî, *Kırk Hadis Tercümesi* (nşr. Abdülkadir Karahan, *Selâmet Mecmuası*, sy. 57, 59, 61, 63, 64, 66, İstanbul 1948 içinde); a.e. (nşr. Kemal Edip Kürkçüoğlu), İstanbul 1951; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 246; Müstakimzâde, *Risâle-i Âsâr-ı Adîde*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 614; Hammer (Atâ Bey), VI, 320; *Osmanlı Müellifleri*, I, 81, 124, 231, 243, 279; II, 229; Abdullah b. İsmâil, *Hadis-i Erbaîn der Hakk-ı Fezâil-i Tîr ü Kemân*, İÜ Ktp., nr. 3826; Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı Nebevî*, İstanbul 1309; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 39; II, 854; Ahmed Hamdi Akseki, *Peygamberimizin Vecizeleri*, İstanbul 1945; Abdülkadir Karahan, *Cami'nin Erba'in'i ve Türkçe Tercümeleri*, İstanbul 1952; a.mlf., *Türk Edebiyatında Arapça'dan Nakledilmiş Kırk Hadis Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul 1954; a.mlf., *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954 (gözden geçirilmiş ve eklerle zenginleştirilmiş yeni baskı, Ankara 1991); a.mlf., *İman, İbadet, Ahlâk ve Fazilet Konularında Kırk Armağan*, İstanbul 1980; a.mlf., *Kırk Hadis* (Hamit Aytaç hattı, hadislerin Alm., Fr., İng. çevirileri ve tezhipli dördüncü baskı), Ankara 1986; a.mlf., *Kırk Altın Kûpe*, İstanbul, ts. (Güneş Gazetesi); a.mlf., "el-Erba'üne hadîşen ve şürûhuha'l-'Arabiyye", *el-Meşrik*, XLVII, Beyrut 1953, s. 764-773; a.mlf., "Aperçu général sur les quarante hadiths dans la littérature islamique", *St.I*, IV (1955), s. 39-55; Hasan Aksoy, *Mustafa Âli'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*, İstanbul 1991, tür.yer.; a.mlf., "Fevri'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *MÜİFD*, sy. 13-15 (1997), s. 121-130; Necip Âsım, "Hadis-i Erbaîn Tercümeleri", *MTM*, II/4 (1331), s. 143-165.

ABDÜLKADİR KARAHAN

KIRK HAL

Ashâbü'l-ferâiz denilen mirastaki belirli pay sahiplerinin hisseleriyle ilgili değişik durumları ifade eden terim
(bk. ASHÂBÜ'L-FERÂİZ).

KIRK VEZİR

Doğu-İslâm dünyasının ortak hikâyeler külliyyatından biri.

Bir çerçeve hikâye ile buna bağlı değişik hikâye ve masallardan oluşan kırk vezir hikâyeleri Doğu edebiyatının hikâyecilik geleneği içinde önemli bir yere sahiptir. Şekil ve muhteva özellikleriyle Hint, İran ve Arap kaynaklarında örneklerine rastlanan kırk vezir hikâyelerinin menşei belli olmamakla beraber çatısını çok eski bir hikâyeler mecmuası olan *Sindbâdnâme*'nin oluşturduğu belirtilmiştir (IA, X, 679).

Türk edebiyatında kırk vezir hikâyelerinin ilk örnekleri XV. yüzyılda görülür. Ahmed-i Mısri tarafından 850'de (1446) Arapça'dan Türkçe'ye çevrilerek II. Murad'a, Şeyhzâde tarafından bazı eklemelerle yeniden düzenlenip hem II. Murad'a hem de Fâtih Sultan Mehmed'e sunulan kitaplar bunlardandır. Ahmed-i Mısri ve Şeyhzâde hakkında bugüne kadar herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Hikâyelerin açık saçık bölümler ihtiva etmesi, sade nesir özelliği taşıması ve çerçeve hikâyeye bağlı derleme hikâyelerden oluşması sebebiyle o dönemde başarılı bir sanat eseri olarak kabul edilmeyeceği kaygısıyla Ahmed-i Mısri ve Şeyhzâde'nin gerçek adlarını gizleyip takma adlar kullandıkları düşünülebilir.

Bazı nüshalarının başında bir de mukaddime bulunan eser yazılış amacını açıklayan şu hikâye ile başlar: Bir gün Gazneli Sultan Mahmud'un meclisinde önceki padişahlardan söz açılır. Vezirler çoğunun adının unutulduğunu söyleyince sultan onlardan kendi adını kıyamete kadar yaşatacak bir yol bulmalarını ister. Tekliflerin hiçbirini beğenmeyen hükümdar yalnız Has Ayas'ın ileri sürdüğü, şahin Firdevsi-i Tûsi'ye *Şâhnâme*'yi kendi adına telif ettirmesi önerisini kabul eder.

Eserin çerçeve hikâyesinin konusu şöyledir: Acem ülkesinin padişahı Şâh-ı Hâfıkayn'a Allah güzel bir oğul verir. Oğluna hendese, hey'et, hikmet gibi bilgileri öğ-

retmesi için bir hoca tayin eden şah, karısı ölünce bir sultanın genç kızıyla evlenir. Saraya gelen genç kadın şehzâdeye âşık olur. Bir gün şehzadenin talihine bakan hocası, kırk gün sürecek bir uğursuzluk dönemi gördüğünden ona bu süre içinde konuşmamasını öğütler. Şah, hiç konuşmayan oğlunun bir derdi olduğunu düşünerek teselli etmesi için genç hatunun onunla ilgilenmesini ister. Hatun, şehzâdeye olan aşkını ve şahı zehirleyip öldürerek ona kavuşmak için yaptığı planı açıklar. Şehzade hiçbir cevap vermez ve onun isteklerini de karşılıksız bırakır. Öfkelenen hatun üstünü başını paralayıp şaha gider, şehzadenin saldırısına uğradığını söyleyerek oğlunu öldürtmesi için onu ikna eder. Şahın bu kararını duyan kırk veziri şehzâdeye başışlatmak için her gün sırayla kadınların düzenbaz olduklarını, onlara güvenilmemesi gerektiğini telkin ederken hatun da oğlunu öldürtmesi için kırk gece boyunca ona güvenmenin büyük bir hata olacağını hikâyelerle ispatlamaya çalışır. Kırkıncı gün hocası tehlikenin geçtiğini haber verince şehzade başına gelenleri babasına anlatır. Olup biteni gören câriyelerin de şahitliğiyle oğlunun mâsum olduğu anlaşılır. Saçlarından bir aygırın kuyruğuna bağlanıp çöle salınan hatun parçalanarak ölür. Şah tahtını oğluna bırakır ve ikisi beraberce ölünceye kadar mutlu bir hayat sürerler.

Bu kurgu içinde sabah ve akşam tasvirleri, öğüt bölümleri aracılığıyla çerçeve hikâyeye bağlanan hikâye ve masallar yer almaktadır. Sabah tasvirinden sonra sırası gelen vezir şaha öğüt verip ondan hikâye anlatmak için izin ister; hikâye bitince yine öğüt verir. Bunlardan etkilenen şah oğlunun ölüm cezasını erteler. Akşam tasvirini, hatunun şaha öğütleri ve şahın hikâye anlatmak için izin istemesi izler. Hikâyesini bitirince hatun da şaha öğüt verir. Bunun üzerine şah oğlunu öldürteceğini söyler. Pendnâme ve siyasetnâmelerin küçük birer örneğini andıran öğütler, vezirlerin ve hatunun bakış açısıyla baba ve eş olarak bir şahın sorumluluklarıyla ilgilidir.

Eserde vezirler kırk gün, hatun da kırk gece boyunca olmak üzere seksen hikâye anlatılmıştır. Ayrıca öğüt bölümlerinde vezirlerin ya da hatunun iddiasını güçlendirici küçük hikâyeler, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerle âyetler, hadisler, düşler ve bunların yorumları yer almıştır. Eser, içindeki dinî hikâyeler, pey-